

ŞAMANİSTİK KÖKEN BAĞLAMINDA AYDAŞ AŞI GELENEĞİ: UŞAK İLİ ÖRNEĞİ

Aydaş Food Cooking Tradition Within The Context of Shamanistic Origin: The Case Uşak Province

Türkan ÇELİK*

Öz

Türklerin kadim sağaltma yöntemlerinden olan aydaş aşısı geleneği, aydaş diye nitelendirilen çocukları iyileştirmeye yönelik bir uygulamadır. Anadolu'nun bazı yörelerinde hâlen uygulanmakta ve halk üzerindeki etkisini önemli oranda korumaktadır. Bu geleneğin günümüzde varlığını sürdürdüğü yörelerden biri de Uşak ilidir. Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış en eski yerleşim yerlerinden biri olan ve halk hekimliğinin yaygın bir şekilde devam ettiği Uşak ilinde aydaş aşısı geleneği ile ilgili henüz kapsamlı bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, bizi bahsi geçen konu üzerinde çalışmaya itmiştir. Çalışma kapsamında aydaş ve aydaşık kavramları, aydaşıklığın bir hastalık olarak ortaya çıkış nedeni ve aydaş aşısı geleneğinin kökeni ile Uşak'taki mahiyeti üzerinde durulacak; aydaş aşısının muhtemel şamanistik temeli, kültürle bağlantısı, bir geçiş ritüeli olarak kabul edilip edilemeyeceği sorgulanacaktır. Çalışmanın amacı; Orta Asya Türk kültürünün bazı şamanistik unsurlarının, günümüzde Anadolu'nun pek çok yöresinde görülen halk hekimliği pratiklerinden biri olan aydaş aşısı geleneği ile bağının Uşak ili örnekleminde anlaşılmasına çalışılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Aydaş, aydaş aşısı geleneği, Şamanizm, Uşak.

Abstract

The tradition of aydaş food cooking, one of the ancient healing methods of the Turks, is a ritual aimed at healing children called aydaş. This method is still applied in some regions of Anatolia and retains its influence on the people significantly. One of the regions where this tradition still exists today is Uşak province. It has been found that no comprehensive study has yet been carried out on the aydaş food cooking tradition in Uşak province, one of the oldest settlements hosting many civilizations throughout history and where folk medicine continues widely. This situation has encouraged us to study the subject in question. Within the scope of the study, the concepts of aydaş and aydaşık, the reason for the emergence of aydaşık as a disease, the origin of the aydaş food cooking tradition and its nature in Uşak were discussed, and besides the possible shamanistic basis of aydaş food cooking, its connection with cults, whether it can be accepted as a transition ritual will be questioned. The objective of the study is to try to understand the connection of some shamanistic elements of Central Asian Turkish culture with the aydaş food cooking tradition, one of the folk medicine practices in many regions of Anatolia today in the sample of Uşak province.

Keywords: Aydaş, aydaş food cooking tradition, Shamanism, Uşak.

Giriş

Toplumlar, zaman içerisinde din, coğrafya, yaşam tarzı, zihniyet vb. hususlarda değişikliklere uğrasa da kolektif kültürel mirası yüzyıllar ötesinden modern çağa

* Dr., MEB, turkancelikt6@gmail.com, ORCID 0000.0002.8220.6509

aktarabilmektedir. Günümüzde Müslüman Türkler de Şamanizm'den ve diğer eski Türk din ve inanışlarından gelen bazı âdetleri sürdürmektedir.

Sağlıkla ilgili inanç ve gelenekler, her daim insanların ilgisini çekmiştir. Zira insanlar, karşılaştıkları sağlık sorunlarıyla başa çıkabilmek için dayanak olarak umut verici birtakım yöntemlere ihtiyaç duymuşlardır. Anadolu'da herhangi bir hastalıkla ilgili sağaltma ocaklarına başvurmak ve bu ocakların uyguladığı işlemler, sağlıkla alakalı sıkça karşılaştığımız inanma ve pratikler arasındadır. Eski Türk kültürünün izlerini ihtiva eden sağaltma ocakları, İslami unsurları bünyesine katarak günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Eski Türk dini içerisinde önemli bir yere sahip olan şamanlar, toplumun İslamiyet'i kabul etmesinden sonra din adamlığı yönünü derviş, şeyh, veli gibi ruhani kişilere devretmiş veya devretmek zorunda kalmış; hekimlik, doktorluk yönünü ise ocaklı olarak devam ettirmiştir (Öngel, 1997: 10). Geleneksel yöntemlerle ve kimi zaman da ritüelistik/törenselle uygulamalarla tedaviyi gerçekleştiren ailelere ocak, bu aile içinde yer alan bireylerden halk hekimliğini üstlenenlere de ocaklı denilmektedir. Ocaklı sözcüğü yerine mecazımürsel yoluyla ocak teriminin kullanıldığı da görülür.

İslamiyet öncesinden bugüne aktarılagelmiş sağaltma ocakları çerçevesinde gelişen halk uygulamalarından biri de araştırmamızın temel konusunu teşkil eden aydaş aşı pişirme geleneğidir. Zayıf ve yürüyemeyen çocuklara halk arasında "aydaş" denilmektedir. Çocuğun bu sağlık probleminin giderilmesi amacıyla aileler, geleneksel bazı sağaltma yöntemleri uygulayan aydaş ocaklarına başvurur. Bu uygulamaların, çocuğun gelişimindeki aksaklıkları gidereceğine inanılır. Bahsi geçen ocakların aydaş çocukların iyileştirilmesine yönelik gerçekleştirdikleri yöntemler, aralarında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte genel itibarıyla "aydaş aşı pişirme geleneği" yahut kısaca "aydaş aşı geleneği" şeklinde adlandırılabilir.

Bu doğrultuda araştırmamızda Anadolu'nun farklı yörelerinde süregelen aydaş aşı pişirme geleneğinin Şamanistik kökenleri, konu ile ilgili Uşak ili uygulamaları özelinde incelenerek tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında ayrıca sağaltma ocakları tarafından gerçekleştirilen halk hekimliği uygulamalarından biri olan aydaş aşı pişirme geleneğinin, Orta Asya Türk kültürüyle olan ilişkisi ve şamanistik ezoterik inisiyasyon ile bağlantısı nedeniyle aynı zamanda geçiş dönemi pratiklerinden kabul edilip edilemeyeceği sorgulanmıştır.

Araştırmada esas olarak derleme yöntemi kullanılmıştır. Derleme yöntemi çerçevesinde ise yarı yapılandırılmış katılımlı gözlem ve mülakat tekniklerine başvurulmuştur. Aydaş ocaklısı olan, en az bir kez aydaş aşı pişirme törenine tanıklık eden yahut aydaş aşı geleneği ile ilgili atalardan gelen bilgisi bulunan kaynak kişilerle görüşülerek konunun detayları tespit edilmiştir. Kaynak kişiler içinde yer alan aydaş ocaklarından aydaş aşının nasıl pişirildiğini uygulamalı olarak göstermeleri istenmiş ve uygulama gözlemlenmiştir. Ardından literatür taraması yönteminden de yararlanılarak eski Türk inanış ve ritüelleriyle aydaş aşı geleneği karşılaştırılmıştır.

Aydaş, Aydaşık, Aydaşıklık/Aydaşlık, Aydaş Aşı Kavramları

Aydaş kelimesine Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı sözlüklerden yalnız “Derleme Sözlüğü”nde (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü’nde) yer verilmiştir. “Güncel Türkçe Sözlük” de dâhil olmak üzere kurumun diğer sözlüklerinde kelimeye rastlanamamıştır. Türk Dil Kurumu'nun “Derleme Sözlüğü”nde ‘aydaş’ sözcüğünün anlamları şöyle sıralanmıştır: “Zayıf, cılız, bacakları çarpık, yaşına girmemiş çocuk, aynı ay içinde doğan çocuklar, anormal doğan çocuk, şaşı”. Sözlükte yer alan bilgilere göre: ‘aydaş’ Isparta, Burdur, Denizli, Manisa, Çanakkale, Bursa, Eskişehir, Kastamonu, Çorum, Sinop, Samsun, Kahramanmaraş, Yozgat, Ankara, Kayseri, Niğde, Konya, Adana, Mersin, Antalya, Muğla, Edirne ve Tekirdağ illerinde “zayıf, cılız” anlamında kullanılmıştır. Denizli, Ankara ve Muğla'nın bazı ilçelerinde ve Ordu'da “bacakları çarpık”; Çorum'da ilk anlamla beraber “yaşına girmemiş çocuk”; Sinop, Kahramanmaraş ve Konya'da ilk anlam yaygın olmakla birlikte “aynı ay içinde doğan çocuklar” anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca Kahramanmaraş'ta “anormal doğan çocuk”, Niğde'de “şaşı”, Afyon'da “sakat ve çirkin kimse” gibi anlamlarda da kullanıldığı sözlükte belirtilmiştir. Bu sözlükte ‘aydaş aşısı’ “cılız, gelişemeyen çocukları iyileştirmek için yapılan ilaç, yemek” açıklamasıyla karşımıza çıkmaktadır. Aynı sözlükte ‘aydaşık’ “zayıf, cılız, beceriksiz, aciz”; ‘aydaş olmak’ “bebeğin çok zayıflaması”; ‘aydeş’ ise “zayıf, cılız, çirkin, vücudu uygun olmayan, akşama kadar durmadan koşup oynayan çocuk; iğdiş” olarak anlatılmıştır (DS, 1963: 410-411).

“Halk Dilinde Sağlık Değişleri Sözlüğü”nde ‘aydaş’, ‘aydaş aşısı’ ve ‘aydaş olmak’ maddeleri ile ilgili tanımlar, Türk Dil Kurumu'nun “Derleme Sözlüğü” ile aynıdır. Bahsi geçen sözlükte ‘aydaşık’ sözcüğünün yalnız “zayıf, cılız” anlamı verilmiştir. Sözlükte ‘aydeş’ kelimesinin ise “iğdiş, zayıf, cılız” anlamları yer almaktadır (Öztek, 2006: 8).

“Derleme Sözlüğü”nde yer verilmemekle birlikte Diyarbakır'da aydaş kelimesi yerine “aya düşen çocuk” veya “ay basan çocuk” ifadeleri kullanılmaktadır (Karakas, 2012: 82-83). Mardin'in Midyat ilçesinde ise “aydaş” sözcüğüyle beraber ‘aydan düşme’ tabiri de bulunmaktadır. Çocuk ateşlenir, gözleri şaşılışır, rengi solar, nöbet geçirirse bu duruma “vık'a bil kamar”/“Ay'dan düştü” denir. Buna ek olarak yörede küçük çocuk, akşam aynaya bakıp kendini görürse onun da aydan düşeceğine inanılır (Uygur, 2008: 40). Konya'nın Beyşehir ilçesi Selki Kasabası'nda aydaşlık için “aktarma olma” tabiri de kullanılmaktadır (Samancı, 2008: 29). Kastamonu'da “aydaş” sözcüğü kırkı karışan bebekler anlamına gelmekte; zayıf, miskin, güçsüz, elinden iş gelmeyen kişilere de mecazen hakaret yollu “aydaş” denildiği görülmektedir (Karasoy, 2008: 83).

Aydaş kelimesi yapı olarak ‘ay’ adına ‘+daş’ isimden isim yapım ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. Buradaki ‘ay’, “otuz günlük süre”yi ifade etmektedir. Bu süre bazen kırk güne çıkmakta ve çocuğun ilk kırk günlük süresini belirtmektedir. ‘+daş’ eki ise Türkiye Türkçesinde “ortaklık, eşitlik” ifade eden yapım eki olarak kullanılmaktadır. Bu ek, isimden isim ve isimden sıfat türetir (Zülfikar, 1991: 79).

Aydaşıklığın sebepleri arasında şunlar sayılabilir:

1. Bir kadın, çocuğu süttten kesilmeden tekrar hamile kalırsa ve çocuk bu arada emmeye devam ederse doğmuş olan çocuk aydaş hâline gelir.
2. Bir evde çocuk doğduktan sonra kırk gün geçmeden o eve kırkı çıkmamış başka bir çocuk getirilirse daha önce doğan çocuk aydaş olur.
3. Lohusa bir kadın diğer bir lohusanın yanına gelirse orada yaşayan çocuk aydaş olur (Şahbaz, 2020: 107-108).

Aydaş hastalığının tıp literatüründeki karşılığı ise “malnutrition”dır (Karasoy, 2008: 77). Malnutrition, Utkan Kocatürk’ün Tıp Terimleri Sözlüğü’nde, “vücuda gerekli maddelerden mahrum gıda girişi, istenilen nitelikte olmayan fakir gıda ile beslenme, yetersiz beslenme, dengesiz beslenme, fena beslenme, malnutrisyon, yetersiz veya fena beslenme sonucu ortaya çıkan klinik tablo” şeklinde tanımlanmıştır (Kocatürk, 1984: 448, Karasoy, 2008: 77).

Uşak'ta Aydaş ve Aydaşlık Kavramları ile Aydaş Aşı Geleneği

Araştırmamızın örneklemini oluşturan Uşak ilinde de aydaş kelimesi, “Derleme Sözlüğü”nde yer alan tanıma benzer anlamlarda kullanılmaktadır. Gelişimi yavaş olan, yürütmesinde problemler bulunan, zayıf, halk tabiriyle şaşkın (cılız, çelimsiz) bebeklere ve çocuklara Uşak'ta “aydaş/aydeş” denir. Uşak’ın bazı yörelerinde konuşmasında sorunlar bulunan çocuklara da aydaş denildiği görülmektedir; fakat bu kullanıma görece daha az rastlanmaktadır. Aydaşıklığın (ya da Uşak’ta daha yaygın olan kullanımıyla aydaşlığın) sebebi olarak da bazen bebeğe nazar değmesi, çoğunlukla da bebeğin başka bir bebekle kırkının karışması gösterilir. Bebek doğduktan sonraki ilk kırk gün içerisinde bebeğe “kırklı” ya da “kırkı çıkmamış” denir. “Kırkı karışmak” ise kırkı henüz çıkmamış bir bebeğin başka bir kırklı bebekle kısa süreliğine bile olsa aynı ortamda bulunmasıdır. Ne var ki çocuk, kırkı çıktıktan, hatta 3-4 yaşına geldikten sonra da aydaş olabilir. Bu durumda da aydaşlık, bebeğin ilk kırk gününe dair aynı nedenlere dayandırılmaktadır.

Aydaş bebeği tedavi etmek için “aydaş aşısı” adı verilen bir sağaltım uygulaması gerçekleştirilir. Bu temsili pratik ile bebeğin aydaşlıktan kurtulacağı düşünülür. Temsili uygulama, dememizin nedenine gelince; üç veya dört yol ağzında (arasında, kavşağında), mezarlığın önünde ya da aydaş çocuğun yaşadığı evin balkonunda (yöre tabiriyle dam üstünde) odunların üzerine bir kazan kurulsun da odunlar yakılmaz. Sembolik bir yemek pişirilir. Aslında tencerede ya hiçbir şey yoktur ya da aydaş çocuk tencerenin içine oturtulmuştur. Oradan geçenler yanmayan ateşe birer odun atar. Sonra çocuk, bu düzeneğin etrafında halk hekimi/ocaklı tarafından Fatıha ve İhlas yahut Felak ve Nas sureleri eşliğinde üç kere dolaştırılır. Çevredeki insanlara da gayet yüksek bir ses tonuyla aydaş aşısı pişirildiği haber verilir. Aydaş aşısı pişirilmesi esnasında yaşananlarla ilgili Uşak'ta bir de şu inanış mevcuttur: Aydaş aşısı pişirilirken çocuk bağırp çağırırsa bu, onun iyi olacağına işarettir. Yörede, aydaş olan çocuğun bu geleneksel yöntemlerle şifa bulacağına, bunların

uygulanmaması durumunda çocuğun iyileşmeyeceğine ya da iyileşme sürecinin uzayacağına, iyileşse dahi çocuğun yaşamının ileriki dönemlerinde sağlık sıkıntıları yaşayabileceğine inanılır (Başak ve Esen 2020: 151, Çelik, 2008: 419-420, Özdemir, 1998: 85).

Uşak genelindeki aydaş aşısı uygulama ve ritüelleri bu şekilde özetlenebilir; ancak il içinde yörelere göre uygulamada bazı farklılıklar bulunmaktadır. Uşak'ta aydaş aşısı geleneği ile ilgili kaynak kişilerin verdiği diğer bilgiler şöyledir:

“Hasta, zayıf, gelişmeyen çocuklar için aydaş aşısı pişirilir. Yolun ortasına kazan kurulur. Altına odun atılır; ama ateş yakılmaz. Sonra çocuk kazana üç kere konup çıkarılır” (KK-2).

“Git gide zayıflayan çocuk için aydaş ocağına gidilir. Kuru (boş) tavayı koyarlar, çocuğu da üstüne oturturlar. Altına üç kıymık sokarlar; ama yakmazlar. Ondan sonra çocuk günden güne iyileşmeye başlar” (KK-8).

“Gelişmeyen, zayıf çocuklar olur. Çocuk sürekli bir ayağını diğerinin üzerine atar. Ne yedirilirse yedirilsin çocuk büyümmez. Aydaş ocağına gidilir, rica edilir. Aydaş ocağı olan kadın, üç yol ayrımında yörede soku taşı adı verilen dibek taşının üzerine bir tencere koyar. Çocuk, bu büyük tencerenin içine oturtulur. Yedi çocuk, eline çalı çırpı alır. Bu yedi çocuk, ocak olan kadına ‘Aydaş aşısı pişirelim mi?’ şeklinde seslenir. Kadın da ‘Haydi pişirelim. Sokun altına odunu.’ diye karşılık verir. Çocuklar sırayla gelip ellerindeki odun parçalarını kazanın altına; yanmayan, hayalî ateşin içine atar. Ardından ocak olan kadın bir tabağın içine su katar, tabağın içine elini sokup elini yıkıyormuş gibi yapar. Sonra o suyu çocuğun yüzüne, gözüne, göğsünde kalbinin üstüne gelecek yere sürer. Sonrasında çocuğun ailesi tarafından aydaş ocağı kadına hediye niteliğinde ‘ara kesme parası’ verilir. Ara kesme parası mutlaka bozuk paradır. Bu işlem art arda üç cumartesi gününde gerçekleştirilir” (KK-3, KK-14).

“Eskiden ayakları birbiri üstüne binen çocuğa aydaş olmuş, denirdi ve çocuk aydaş aşısı pişiren nineye götürülürdü. Nine, üç taşın üstüne kazan kurardı, çocuğu da içine oturturdu. Yörede çömçe adı verilen kepçeyle hayalî yemeği karıştırırdı. Bu uygulama neticesinde çocuk iyileşirdi” (KK-11).

“Çocuk zayıflarsa erişik olmuş, aydaş olmuş, denirdi” (KK-5).

“Sacayağının üstüne konan bir tavanın içine bir avuç buğday atılır. Tavanın içine çocuk oturtulur. Ellere birer odun alan yedi kişi, aydaş aşısı pişiren kadına ne yaptığını sorar. O da aydaş aşısı pişiriyorum, diye yanıtlar. Bunun üzerine elinde odun bulunan kişiler tarafından "Allah rast getirsin." temennisinde bulunulur. Ardından bu yedi kişi, tavanın altına ellerindeki odunları birer birer atarlar. Ancak ateş yakılmaz” (KK-4).

"Nenem aydaş aşısı pişirirdi. Şahit oldum. Çocuk dirildi, canlandı" (KK-10).

“Kuru odunları vuruyorlar (kazanın altına atıyorlar), yakmıyorlar. Sembolik bir şey... Herhalde şimdiki küvez gibi” (KK-1).

“Üç yol arasına vurulur aydaş aşısı. Çocuk düşmesin diye öyle yapılır. Ateş yanmıyor da” (KK-7).

“Zayıf çocuk için aydaş aşısı pişirildikten sonra çocuk bir de ‘dan deliği’nden geçirilir. ‘dan deliği’nden geçirmek, musalla taşının altından geçirmek demektir. Yine iyileşmezse babasının ayakkabısının altı ile çocuğun ağızına vurulur” (KK-9).

“Yeni doğan çocuğun yanına giren kişinin cebinde para varsa çocuğu kırk basar. Kırkı basılan çocuk, sürekli ayağını diğerinin üzerine atar. Haranı adı verilen tencere ocağa konur, çocuk içine oturtulur. ‘Aydaş aşın pişti mi?’, ‘Pişti.’ şeklinde bir diyalog yaşanır. Tencerenin altına odunlar, çalı çırpı yerleştirilir. Ancak ateş yakılmaz. Böylece çocuğun kırk basmasının geçeceğine inanılır” (KK-15).

“Aydaş ocağı olan kadın tarafından dört yol ağızına kazan kurulur, içine zayıf çocuk oturtulur. Kepçeyle karıştırılır. Ocak olan kadın, içinden dua da okur” (KK-6).

“Aydaş aşısı üç kere, üç cuma pişirilir” (KK-12).

"Bir çocuk zayıfsa, kilo almıyorsa ve yere yattığında ayaklarını birbirinin üzerine çapraz olarak atıyorsa, düzeltseniz de ayakları hemen yeniden eski konumunu alıyorsa çocuk aydaş olmuş, denir. Annem aydaş aşısı ocağıydı, el almıştı. Ondan gördüğüm, öğrendiğim kadarıyla aydaş çocuğun iyileşmesi için üç yol arasına bir tencere konur. Tencerenin altı bir gazete, çalı çırpı vs. ile hafifçe tutuşturulur. Yedi tane de kalın odun hazırlanır. Tencerenin içine çocuk oturtulur. Birkaç kişi de çocuğun etrafında dönerek odunları tencerenin altına atar. Sonra aydaş ocağı olan kadınla etrafındakiler arasında şu minvalde bir diyalog geçer: Aydaş ocağına nine, ne aşısı pişiriyorsun, diye sorarlar. Kadın da aydaş aşısı, diye yanıt verir. Akabinde çocuğun etli olsun, kutlu olsun, temennisinde bulunurlar. Bir yandan da çocuğun etrafında dönmeye ve odunları ateşe atmaya devam ederler. Bu kalıplaşmış konuşmanın ardından aydaş ocağı olan kadın, çocuğu tencerenin içinden alır. Tencerenin üzerinde elini yıkar. Tencerenin içine akan suyla çocuğun elini, yüzünü, ayağını yıkar ve çocuğa o sudan üç yudum içirir. Kalan su, çocuğun üzerine serpilir. Bunun ardından çocuğun ailesi onu kucaklayıp götürür. Çocuk da iyileşir. Bu bir 'tılsım'dır" (KK-13).

Uşak'ta halk arasında -özellikle köylerde- aydaş aşısı pişirme geleneği hâlen devam etmektedir ve gelenek, halk üzerindeki etkisini korumaktadır. Lakin hayat şartlarının değişmesiyle birlikte söz konusu uygulamaların eskiye oranla yaygınlığının azaldığı anlaşılmaktadır.

Anadolu'da Aydaşıklık/Aydaşlık İle İlgili Farklı Sağlık Uygulamaları

Aydaş kavramına yalnız Uşak'ta değil, Anadolu'nun farklı yörelerinde de rastlanmaktadır. Makalenin ana temi “Uşak'ta aydaş aşısı geleneği” olmakla birlikte karşılaştırma imkânı vermesi ve konunun daha geniş perspektiften incelenebilmesi adına diğer

Anadolu yerleşimlerindeki aydaşlık/aydaşıklıkla baş etme yolları ile ilgili tespit edebildiğimiz inanç ve pratiklerden örnekler vermek uygun olacaktır.¹

Diyarbakır'da gelişemeyen, zayıf ve sürekli hastalanan çocukların kırkının başka insanların ya da hayvanların kırkıyla karıştığına inanılır. Bu durumda çocuğun kırkının tekrar çıkarılması gerekir. Bir "kırk tası" temin edilerek çocuğun kırkı çıkarılır. Böylece çocuğun üzerindeki ağırlıktan, pislikten kurtulacağı düşünülür. "Kırk tası"; çorap, tülbent gibi küçük bir hediyeyle sahibine iade edilir (Karakaş, 2013: 71). Ayrıca yörede çocuğun, yeni doğan hilal şeklindeki ay ile aylık döngüsünü tamamlamak üzere olan 27 günlük ayı görmesi hâlinde korkup hastalanacağına inanılır. Bu rahatsızlığa da "aya düşme", "ay basması", "ay tutması", "ay çarpması" veya "ayın başı ayın sonu" anlamında "sere mehe, bine mehe" denilmektedir. Bu dönemlerde önlem amacıyla çocuklara kara sürülür, boylama yapılır, Cevşen takılır. Aya düşen çocukları tedavi etmek için "Mehmet" isimli yedi kişiden para toplanır. Toplanan para, hiç konuşulmadan demircinin önüne bırakılır. Bu paranın ne anlama geldiğini bilen demirci, ay şekli verdiği bir gümüş veya metal parça keser. Kesilen ay, aya düşen çocuğun omzuna veya alın ortasına gelecek şekilde çocuğun külahına takılır. Diğer bir sağaltma yönteminde de ay basan çocuğun sağ el ve ayak bileği, alını, damağı, göbeği; dikey uzun bir çizgi ve bu çizginin sağına bu çizgiyi ortalayacak şekilde kısa bir çizgi ile karalanır. Sağaltımı yapan kişi, elini çırparak "Kuş uçtu, kuş uçtu!" der. Ayrıca yörede, ay basan çocuğun omzuna hurma çekirdeğinden takunya ya da hocaya okutulmuş, kırılmamış bir ceviz takılarak da tedavi uygulanmaya çalışılır (Karakaş, 2012: 82-83). Diyarbakır'daki bu uygulama, Anadolu'nun pek çok yöresinde karşılaştığımız muska yöntemini anımsatmaktadır.

Mersin'de aydaş çocuğun başının üzerinde deve kemiği tutularak üç yol ağzında yıkanması, kökü dışarıya çıkmış ulu bir ağacın kökünden geçirilmesi ve yatır ya da ziyaretlere götürülmesi aydaşıklıkla başa çıkmak için uygulanan yöntemler arasındadır. Mersin'de aydaş çocuk, dört yol ağzında aydaş aşı pişirilerek de tedavi edilmeye çalışılır (Cıblak Coşkun, 2011: 10). Mersin'deki aydaş aşı pişirme ritüeli, Uşak'taki uygulamayla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir, o nedenle yöntemin ayrıntılarını yeniden anlatmak sözü uzatmak olacaktır. Ancak bu iki yörenin aydaş aşı pratikleri arasında şöyle bir fark tespit edilmiştir: Mersin'de aydaş aşı çarşamba günü pişirilmektedir. Uşak'ta ise kaynak kişilerden ritüelin gerçekleştirme zamanına dair cuma ve cumartesi günlerine dikkat çekenler olmuştur (KK-3, KK-12, KK-14). Diğer kaynak kişiler ise ritüelin uygulanma zamanıyla ilgili bir husustan bahsetmemişlerdir. Fakat yörede yaptığımız derlemeler sırasında gözlemlediğimiz kadarıyla diyebiliriz ki Uşak'ta çeşitli sağaltım işlemlerinin perşembe günü ikindi namazından sonra veya cuma günleri sela okunurken yapılması, yaygın bir gelenektir.

Mardin'in Midyat ilçesinde de aydaşıklığın giderilmesine yönelik çeşitli sağaltım yöntemleri uygulanmaktadır. Gerek Müslümanlarda gerek Süryani ve Yezidilerde bu amaca yönelik hazırlanan kan ve küle benzer bir toz karışım ya da tencerenin karası, aydaş çocuğun alınına haç şeklinde sürülür. Yörede ayrıca aydaş çocuk, ailesinin inancı doğrultusunda ya hocaya ya da Yezidi şeyhine götürülür. Dua/sure okunmasının ardından çocuğun yüzüne su

¹ Makalede sadece bazı aydaşlık sağaltım uygulama örnekleri özet olarak verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bu bölümde bahsi geçen kaynaklara bakınız.

serpilir ki çocuk ırkilsin, sonra da çocuğun alınına soba isinden bir işaret yapılır. Güneş doğuncaya kadar da çocuk öpülmez. Bir diğer uygulama ise ay tutulması sırasında dışarıya bir ipek mendil bırakılıp daha sonra mendilin hastalanan çocukta kullanılmasıdır (Uygur, 2008: 40-41).

Kütahya’da gece uyumayan, sürekli ağlayan, yaşitlarına göre gelişimi normal olmayan, zayıf, cılız ve bacakları çapraz olan çocuklar, aydaş ocağına götürülür. Ocaklı abdest alır ve “Benim elim değil Fadime Ana’mızın eli...” diyerek tedaviye başlar. Su dolu bir tasın içerisine Kureyş ve Fil Surelerini okuyup suyun üç kaşığı çocuğa içerir. Kalan suyu geniş bir kabın içindeki suyla karıştırır ve bu suyla çocuğu yıkar. Yıkama işlemi sırasında da Fatiha suresini okur. Bir diğer sağaltım yönteminde ise ocaklı, aynı kalıp cümlelerin ardından çocuğu iki kollu eski bir terazide üç kez tartar. Çocuğun annesi üçüncü tartımdan sonra “Ne tartıyorsun?” diye sorar. Ocaklı da “Aydaş...” diye yanıtlar ve yine Fatiha suresini okuyarak tedaviyi tamamlar (Baysan, 2014: 79).

Kayseri’nin Yahyalı ilçesinde halk arasında konuşma zamanı gelip konuşamayan, yürüyemeyen, zayıf kalan çocuklara “aydaş”, denmektedir. Yöre halkına göre çocuk, aynı ay içerisinde doğan başka bir çocukla olduğu gibi bir yılan, kaplumbağa, köpek veya kedi ile de aydaş olabilir. Eğer çocuk, başka bir çocukla aydaş olmuşsa iki çocuğun da anneleri, beraberlerinde getirdikleri yiyecekleri bir öğünde birlikte yerler. Çocuk iyileşmezse bir ibrikte su ısıtılır, içine kırk adet çakıl taşı konur. Üç yolun kavşağında üç kadın -içlerinden biri tahranın sapındaki oluklu delikten ibrikteki suyu dökerken- aydaş çocuğu yıkar. Eğer çocuk bir hayvanla aydaş olmuşsa çocuk, o hayvanın yavrusunun üstünde yine üç kadınla, üç yol kavşağında yıkanır. Çocuğun aydaş olmaması için de çocuğun doğduğu günden itibaren ilk kırk gün içinde bir kişinin yıkandığı sudan bir şişe alınıp çocuk bu su ile evde yıkanır. İlçedeki bir diğer sağaltım yöntemine göre de çocuk, bir yakını tarafından mezarlığa götürülür. Çocuk iki mezarın arasına bırakılır, çocuğu mezarlığa götüren kişi biraz uzaklaşarak bekler. Bu esnada çocuk ağlarsa çocuğun yanına gelir, onu mezarlıktan alır, çocuğun annesinin yanına gider ve üç defa ‘ben bir çocuk buldum, satıyorum alan var mı?’ diye bağırır. Çocuğun annesi üç defa ‘ben aldım’ diyerek çocuğunu alır. Yörede aydaşlığı gidermeye yönelik aydaş aşı pişirme, gürbüz bir çocuğun aydaş çocuğun ağzına tükürmesi, aydaş çocuğu delikli bir taşın kovuğundan yedi defa geçirme, çocuğa okunmuş su içirme, muska gibi halk hekimliği yöntemleri de bulunmaktadır (Çelikkanat, 2021: 40-43).

Antalya’nın Manavgat ilçesinde de aydaşlığın sağaltımı adına çeşitli yöntemler uygulanmaktadır. Bunlardan ilki yörede “aydaş bişirme (pişirme)” diye adlandırılan aydaş aşı pişirme geleneğidir ki Uşak’taki uygulamalarla da büyük benzerlikler taşımaktadır. Lakin Uşak’tan farklı olarak Manavgat’taki uygulamada aydaş çocuğun annesi, içinde yanıç (tatlı su yengeci) bulunan bir sepeti çocuğun üstünde tutar ve sepetin üzerinden yanıç ıslatılarak çocuk ocaklı tarafından üç defa yıkanır ve çocuğa giysileri ters olarak giydirilir. Ritüelin ardından çocuğu sırtına sarınan anne, arkasına hiç bakmadan evine giderken ocaklıya arılık bırakır. İlçede aydaş olan çocuğu bir el kantarıyla düzenli olarak belli bir süre tartma, köpek kellesinde çimdirmeye (köpeğin kafatasında yıkama), davar garnında çimdirmeye (koyun ya da

keçinin karın bölgesinde yıkama), kırkı karışan çocuklar arasında emdirme (emzirme) değişimi yapma yöntemleri ile de karşılanmaktadır (Görgeç, 2019: 201-202).

Antalya'nın Gazipaşa ilçesinde bebeği aydaşlıktan kurtarabilmek için su dolu bir kabın içerisine kırk tane taş konulur. Her bir taş, suya atılırken nazarı değmesi ihtimali olan kişinin ismi zikredilir. Çocuk bu suyla dört yol ağzında yıkanır. Bebeğin dört yol ağzında yıkanmasının nedeni, günümüzde ilçe halkı tarafından buralardan nazarı değen kişi ya da kişilerin geçme ihtimalinin yüksek olması şeklinde yorumlanmaktadır. Kalan su, bebeğin evine de serpilir. Kovadaki kırk taş, kimsenin üzerine basamayacağı güvenli bir yere, özellikle de duvar aralarına yerleştirilir (Emen, 2015: 31). Antalya Taşlıca'da ise aydaş olan çocuk; iyileşmesi için bir yılan, kaplumbağa, kazan kurbağası veya kedinin üzerinde yahut şehit toprağı üstünde yıkanır (Şahbaz, 2020: 108).

Konya'da zayıf, gelişmemiş çocukların aydaş olduğuna inanılır ve bunun için ocaklara gidilir (Aydın, 1985: 24). Konya'nın Beyşehir ilçesindeki inanca göre hamile kadın, cenazeye karşılaşırsa kırk gün yüksek (dört katlı) bir evde durur. Eğer bu yapılmazsa doğacak çocuk aydaş olur (Samancı, 2008: 23). Beyşehir yöresinde ayrıca lohusa kadının yaşadığı evde doğum yapacak bir hayvan varsa doğacak çocuğun yine aydaş olacağına inanılır. Bunu engellemek için hayvan başka bir yere götürülür. Yörede aydaşlığı şifalandırmaya yönelik aydaş çocuğu delikli ağaçtan geçirip üzerindeki elbiseden bir parçayı bu ağaca bağlama, "aydaş çamı"nın etrafında üç defa dolaştırma, aydaş aşı pişirme, çocuğu musalla taşına yatırıp ritüelistik bir su hazırlama ve çocuğu bu suyla yine törensel bir şekilde yıkama ve ardından pişirilmiş halka şeklindeki büyük bir simidin içinden çocuğu üç defa geçirme, aydaş olan çocuğu tezekle tartma, mezardan atlatma gibi çok çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Yöredeki bir diğer uygulamaya göre de belli bir mevkideki taşın yanına getirilen çocuğun annesi, ufak bir testinin altına biraz su ve biraz beyaz çırpı karar ve bunu karıştırır. Bu karışımı çocuğun alnına, yanaklarına, çenesine ve sırtına sürüp taşın olduğu yere arılık koyar. Geldiğinden farklı bir yoldan geri döner ve dönerken de kimseyle konuşmaz (Samancı, 2008: 26-29).

Muğla yöresinde de aydaşlık kavramı karşımıza çıkmaktadır. Aslında bu inanış Anadolu'nun güney bölgelerinde yaşayan tüm Türkmen ahali arasında mevcuttur (Kurt, 2020: 100). Muğla'da aydaş aşı geleneğine "aydaşı pişirme" de denilmektedir. Muğla'nın Yerkesik mahallesinde yapılagelen uygulamada özellikle dikkat çeken husus, ateşi yükselen -bunun için de aydaş olarak nitelendirilen- çocuğu, içinde su bulunan bir kazana koyan kadının, kazanın çevresinde üç tur dönerek "Al ateşini, ver çocuğumu!" demesidir (Kurt, 2020: 85). Isparta'da da benzer bir cümle ile karşılanmaktadır. Aydaş çocuk bir türbedeki delikli taştan "Al çürüğü, ver sağı." diyerek geçirilir (Şahbaz, 2020: 108).

Yozgat ili, Çekerek ilçesi, Yukarı Karahacılı köyünde aydaş sağaltım ritüeli yapan ve "ebe" şeklinde hitap edilen ocaklı; çattığı üç taş üzerine koyduğu, altı yanmayan kazanın içerisine oturtulmuş aydaş çocuğun etrafında bir oklava döndürür, avcuna biraz tuz alır ve bir taraftan da onu döker. Ritüel bittikten sonra tuzu çocuğun ailesine verir ve tuzu bir suyun içine atmalarını söyler. Köyde aydaş aşı pişirme ritüeli için perşembe gününün diğer günlere

göre daha sık tercih edildiği vurgulanmaktadır. Bu uygulamadaki dikkat çekici ayrıntıya göre aydaş aşı pişirmek için yedi kişi gereklidir. Bunlardan en az bir tanesi erkek olmalıdır. Buradaki uygulamaya ait bir diğer özellik, kazanın altına yerleştirilecek odun parçalarını getirenlerin ve kazanda ne piştiğine dair “ebe” ile soru-cevap yöntemli diyalogu gerçekleştirenlerin, etraftaki çocuklar olmasıdır (Şahbaz, 2020: 112).

Çorum’da aydaş olan çocuk, Musular Köyünün suyu ile yıkanır. Başmakçı köyüne veya ocak denilen yerlere götürülerek bezenir, sırtına toprak sürülür ve yıkanır (Şahbaz, 2020: 108). Adana’da aydaşlığın tedavisinde ocaklı birinden veya çocukluğunda aydaş olup daha sonra sağlığına kavuşanlardan yararlanır. Adana’da aydaş çocukları iyileştirmeye yönelik uygulanan yöntemleri şöyle özetleyebiliriz: Aydaş çocuk yaşlı bir ağacın arasından geçirilir, üç hafta tuz ile tartılır, kurt ağzının iskeletinden geçirilir ya da mezarlıkta ocaklı birinin koynundan geçirilir. Saydığımız yöntemlerin sonucunda mezarlığa gelenler, yanlarında bulgur da getirirler. Uygulama bitip eve dönülünce bu bulgurla pilav pişirilir ve hep birlikte yenilir. Bölgede ayrıca dört yol ağzında aydaş aşı pişirme geleneği de görülmektedir (Karasoay, 2008: 84). Osmaniye’de de zayıf kalan, gelişimi yavaş olan çocuklar için aydaş aşı pişirilir. Uşak’ta olduğu gibi işlem sırasında zayıf çocuk, kazanın içine konur ve kazanın altına kuru odun vurulur (Doğaner, 2012: 39). Tahtacılar da ise kırklı çocuk, delikli taştan veya ağaç kökünden geçirilir ve zayıf çocuklar değirmendeki suyla yıkanır (Karakaş, 2013: 72).

Sayılan örnekler göstermektedir ki aydaşıklık/aydaşlık Anadolu’da yaygın bir kavramdır ve pek çok yörede aydaşlıkla baş etme inancı ve pratikleri halk hekimliğine konu olmuştur.

Aydaş Aşı Geleneğinin Kökeni

Tüm toplumlar; tarihî süreç içinde sosyal yapı, dinî itikatlar, coğrafya (ve dolayısıyla komşu medeniyet ve kültürler), yaşam tarzı, sanat anlayışı ve daha pek çok unsur bakımından kaçınılmaz olarak birtakım değişikliklere uğrar; ancak hiçbir zaman bambaşka bir forma dönüşmez. Kültürü; akıp giden, sürekli değişen bir nehir gibi değil, yeni öğeleri bünyesine katarak çoğalan bir deniz gibi tasavvur etmek gerekir. Kolektif bilinç, kültürün bu devinim içerisinde bünyesine katılan yeni unsurlarla birlikte derinleşip zenginleşmesini sağlar. Elbette zamana yenik düşen kültürel unsurlar olacaktır; fakat toplumun kültürel yapısı asla eski hâli ile bağını topyekûn koparmaz. Toplum tarafından kabul edilmiş yeni inançlar, eski inanç unsurlarını tamamen yok etmez. İnsan ölür, kültür ölmez. O nedenledir ki aradan yüzyıllar geçmiş olsa da bugünün Türk sosyal yaşamında atalarımızın ilk dinlerinin ve inanç sistemlerinin kalıntılarını bulmak mümkündür. Halk tarafından benimsenmiş, uzun yıllar boyunca uygulanmış; bunun neticesinde toplumsal hafızaya kaydedilmiş sağaltma yöntemleri, bu sürekliliğin kanıtları arasındadır.

Eski Türk toplumlarında hastalıkları tedavi etmek; esasen farklı boylarda kam, baksı, ozan, oyun, böğü, bahşı, şaman gibi çeşitli isimler alan kişilerin görevidir. Şamanların; sesi,

suyu, otları, ateşi vb. birtakım tabiat unsurlarını kullanarak, dinî ritüeller ve büyü ile şifa dağıttığına inanılır. Şifacılık günümüzde de sağaltım ocakları tarafından sürdürülmektedir. Ocak kavramı ile ilgili Türk halk bilimcileri çeşitli tespitlerde bulunmuşlardır. Bu tespitlere göre; halk hekimliği ve halk ilaçları ile ilgili uygulamaların kökenleri kamlara/şamanlara dayanır. Anadolu halk hekimleri arasında önemli bir yeri olan “ocaklılar” da kamların/şamanların devamı olarak ortaya çıkmışlardır. Şifa verici mistik özellikler taşıdığına inanılan ocaklılar, belli hastalıkları geleneksel yöntemlerle, bazılarını da inanç ve büyü kaynaklı uygulamalarla iyileştirir (Durbilmez, 2013: 10). Orta Asya döneminde şamanların vazifelerinden biri olan hastalıkları sağaltma işleminin günümüzde ocaklılar, çoğunlukla da kadın ocaklılar tarafından yapıldığı görülmektedir (İnan, 2000: 89). Ocaklı, Türk halkının gerçek doktoru ve Orta Asya şamanının bugüne ulaşmış şeklidir (Acıpayamlı, 1969: 1). Bu açıdan bakıldığında aydaş inancı ve aydaş aşısı pişirme geleneğinin ayrıntılarında da eski Türk inançlarının izlerini görmek mümkündür. Keza bazı aydaş ocaklılarının cılız çocukları güçlendirmek için eski şamanlar gibi diyar diyar dolaştıkları da bilinmektedir (Yörük, 2005: 105-106). Aydaşlık; ilkel insanın sıra dışı varlıklarla ilgili korku ve endişelerinden kaynaklı, mitolojik kökenli bir rahatsızlıktır. Bu sıra dışı rahatsızlığın tedavisinde kullanılan yöntemler de olağanüstü ve büyüsel eylemlerle doludur (Karakas, 2012: 82). Sadece aydaşlıkla ilgili olanlar değil aslen doğum yapmış anne ile bebeğini korumak için oluşturulan doğumla ilgili inançların tümü mitolojiye dayanmaktadır (Bayat, 2016: 337). Aydaş inancı, Orta Asya'dan bugüne aktarılagelen, Yörük Türkmenler (Alevi veya Sünni) arasında görülen bozkır inançlarından biridir (Şahbaz, 2020: 106).

Konu ile ilgili farklı bir görüşe göre ise "Aydaş olma inancının kök itibarıyla Babil'e, Asur'a kadar uzanan bir tarihi olduğu düşünülebilir. Sabiî olan milletler yeryüzündeki hareketlerini gökteki yıldızlara bağlıyorlar ve bunun için de gökteki Ay'a, Güneş'e ve diğer yıldızlara bir ilah gözüyle bakıyorlardı. Gökteki yıldızların, ayın ve güneşin yeryüzündeki insanların kaderini etkilediği düşünülen bu inanca göre, yeryüzündeki olaylar gök cisimlerinin etkisiyle oluşmaktadır. Dolayısıyla aynı günde doğmuş olan çocukların aynı paralelde gelişmediği veya birinin cılız ve hastalıklı olduğu görülünce Anadolu'da bazı kişilerin çocuğunun 'aydaş' olduğuna inandıkları görülmektedir. Aydaş olma etrafında meydana getirilen inançlar, Mezopotamya bölgesindeki Sabiîlik inançlarının bir kalıntısı olarak düşünülebilir" (Ayдын, 1985: 25).

Eski inançlar; zamana, girilen yeni kültür dairelerine, dine ve mekâna ayak uydurmuş; şekil değiştirerek, yeni inançların bünyesinde eriyerek -ya da onları kendi bünyesinde eriterek- yahut göç edilen yeni bölgedeki mevcut inanç kalıntılarıyla birleşerek harmanlanmış ve varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla Orta Asya Türk inanç ve pratikleri; İslam kültür dairesi, Modernizm gibi sistemler yanında eski Anadolu inanışları ile de yer yer kaynaşmış ve Türk halkını etkiler hâle gelmiştir. Sonuç olarak diyebiliriz ki 'aydaş' ve 'aydaş aşısı' kavramlarının kökenini bugünde ve tek bir çıkış noktasında aramak yanlış olur. Bu gelenek; bugüne dek farklı bölgelerin topraklarından beslenmiş nehirlerin içine aktığı ortak bir denizin mahsulüdür.

Aydaş Aşı Geleneğinin Şamanistik İnisiasyon İle Bağlantısı

Eliade, şamanlığın ortaya çıkış ve kalıtsal olarak aktarılış süreçlerine sık sık ‘marazî’ olayların eşlik ettiğini vurgular (Eliade, 2006: 40). Bu marazî/hastalıklı olaylardan biri de inisiasyon inancı ve buna bağlı -şaman hastalığı diye de adlandırılan- inisiasyon törenidir.

İnisiasyon, Latince‘deki “initium” teriminden türemiş olup başlangıç, başlama, giriş anlamlarını taşımaktadır. Giriş ise “bir yapıda içeri geçilen yer” anlamındadır ve geçiş kavramı ile eşanlamda kullanılabilir. Geçiş kavramı da “herhangi bir durumdaki değişim”i ifade etmektedir. Geniş anlamda geçiş, intikal kelimesinden hareketle, “bir yerden bir yere geçme”, “yer değiştirme” olgularını içerirken dar anlamda “başka bir hüviyete bürünme, değişme” hatta “ebedi âleme göçme” ve “ölme” gibi anlamlarda da kullanılmaktadır (Ozan, 2011: 73-74).

Şamanlık eğitiminde adayın manevî ölümünü ve akabinde yeniden doğumunu gerçekleştirmek esastır. Şaman, eğitim esnasında ritüel biçimde ölüp dirilir. Böylece yeni bir kişilikle ortaya çıkan şaman adayı, ruhlarla ilişki kurmayı, şamanlık yetisini kazanır (Bars, 2018: 170). Sembolik ölüm dirilmeyle kişinin bedeni parçalanır, küçük parçalara ayrılır, temizlenerek tekrar eski biçimine getirilir. Böylece kişi, geçmiş hayattan farklı yeni bir beden/ruhla yeni misyonlarla ortaya çıkar. Ölüm dirilme yeni bir başlangıcı sembolize eder (Bars, 2018: 177). "Mistik ölümü yaşayan kişinin, ölüm gerçeğini tam anlamıyla kavradığı ve ona korkusuzca yaklaştığı varsayılmaktadır. Bu düşüncenin temelinde yatan gerçek ise ölümün kişiye yeni bir yaşam getireceğine dair derin bir inanın hâkim olmasıdır" (Ozan, 2011: 74). Şaman hastalığının zirve noktasını mistik parçalanma oluşturur. Şaman adayı, rüyasında ölmüş şamanların, vücudunu lime lime parçaladığını görür. Bu sırada aday, bir ölü gibi hareket etmeden yatmaktadır (Örnek, 1971: 51).

Şaman hastalığı, mistik ölüm veya şamanistik inisiasyon adlarıyla karşımıza çıkan erginleştirici hastalığa tutulan adayın vücudunun parçalanması ve bedeninin iskelet hâline gelene dek kazınması ile aydaş olan çocuğun aşırı zayıflaması şeklinde tezahür eden hastalığı arasında benzerlik kurulabilir. Ancak araştırmamız kapsamında aydaş olan çocuğun iyileşmesinden sonra böyle ruhsal bir geçiş yaşadığına dair bir kanıt bulunamamıştır. Asıl benzerlik şudur ki her ikisi de bir eşikten geçmiş olurlar; şaman adayı bu hastalığı atlatabilirse şaman olmaya hak kazanır, aydaş olan çocuk da iyileştirilebilirse hayata tutunmuş olur. Şamanın metaforik olarak ölüm dirilmesi ile aydaşın ölümden dönmesi birer geçiş ritüeline bağlıdır.

Duruma farklı bir açıdan bakacak olursak yalnız şamanlık sınavı ile alakalı değil genel manada da inisiasyon törenleri; kişinin bebeklikten çocukluğa, çocukluktan ergenliğe, ergenlikten yetişkinliğe geçişi, hayatta bir aşama kat etmesi veya en azından yaşamında yeni bir dönemin başlaması ile ilgili olarak düzenlenir. Örneğin kordon bağı gömme, dış bulguru/hediği dağıtma, sünnet merasimi, üniversite mezuniyet kınası birer inisiasyon törenidir. Aydaş aşı geleneği ile de çocuk, bir evreden diğerine geçirilmektedir. Burada hem

bir sağaltma, iyileştirme hem de yeni bir seviyeye geçiş ritüeli bir arada görülmektedir. Pertev Naili Boratav, aydaş aşısı pişirmenin; çocuğun yeterince pişmemiş olduğu düşüncesinden yola çıkılarak bir kazan içine konulup yemek pişirir gibi sembolik bir şekilde pişirilmesi düşüncesinden hareketle yapıldığını ve taklit büyülerinden biri olduğunu belirtir (Boratav, 1973: 145). Boratav'ın görüşleri aydaşlıkla ilgili ritüelin bir inisiyasyon töreni kabul edilebileceğine dair fikrimizi kuvvetlendirmektedir. Antalya ilinin Manavgat ilçesinde aydaş aşısı pişirmeye “aydaş bışirme (pişirme)” denmesi (Görgeç, 2019: 201) ve Muğla ilinde aydaş aşısı pişirme tabiri yanında “aydaşı pişirme” şeklinde bir kullanımın da olması (Kurt, 2020: 85) konuya dair ispat niteliğinde kabul edilebilir. Çocuğun bu yöntemle alegorik olarak pişip iyileştiğinin düşünülmesi, halkın nazarında onun bir nevî inisiye olduğunun da göstergesidir. Buradaki “pişme” kavramı tasavvuftaki süluk eden kişinin hamken çile çekerek pişmesi yani kâmil insan olması metaforunu da akla getirmektedir. Dolayısıyla tarih boyunca Türk halkı için pişme sözcüğünün; temel anlamı yanında manevî dönüşüm, iyileşme ve olgunlaşmayı temsil edecek şekilde mecazi bir kullanımının daha bulunduğu anlaşılmaktadır.

Aydaş aşısı geleneği ile ilgili bazı unsurlar, onun bir çeşit inisiyasyon töreni olabileceği yolundaki savımızı pekiştirmektedir. Örneğin şamanistik ezoterik geçiş törenlerinde de şaman adayının bedeninin sembolik olarak bir kazanda kaynadığı tasavvur edilebilmektedir. Dolayısıyla kazanın Türk kültüründe bir aşamadan diğerine geçiş için bir kapı niteliğinde olduğunu düşünebiliriz. Diş bulguru, sünnet töreni, düğün, cenaze yemeği gibi geçiş ritüellerinde de kazanın kaynadığı unutulmamalıdır. Ayrıca temsili olarak aydaş aşısı pişirilen kazanın çoğunlukla üç ya da dört yolun arasına kurulması da bir eşikten geçmeyi, dolayısıyla bir geçiş ritüelini akla getirmektedir. Keza Yakut şamanlarında şamanlığa giriş/sırma erme töreninin bir aşamasında usta şaman, çırağının ruhunu yanına alıp uzun bir esrimeli yolculuğa çıkar. Birlikte bir dağa tırmanırlar. Orada usta çırağa doruklara giden başka patikaların başladığı yol ayrımlarını gösterir, insanlara çile çektiren hastalıklar orada bulunur (Eliade, 2006: 143). Dönüşümü ve bir seviye atlamayı anımsatan bir diğer aydaş inancı pratiği de aydaş olan bebeğin delik taşın içinden geçirilmesidir. Aydaşlığın sağaltımına yönelik ritüellerde suyun bir delikten akıtılması, çocuğun bir delikten, ağaç kovuğundan ya da yuvarlak bir nesnenin içinden geçirilmesi yahut çocuğun kazan gibi yuvarlak ağızlı bir pişirme gerecinin içine oturtulması sık rastlanan uygulamalardır. Benzer bir uygulama da kazanın, mezarlığın, musalla taşının ya da kutsal görülen bir varlığın/nesnenin etrafından daire şekli oluşturularak aydaş bebeğin/çocuğun dolaştırılmasıdır. Böylece bebeğin ruhu adeta bir eşikten geçerek seviye atlamaktadır. Bu uygulamaların genellikle üç kez gerçekleştirilmesi de dikkat çekicidir. Zira “üç”, Türkler için formalistik/mitik sayılardandır. Geleneğin bazen de “yedi” veya “kırk” rakamları etrafında şekillenmesi ya da en azından bazı ritlerin bu sayılarda uygulanması yine bu minvalde değerlendirilmelidir. Kimi aydaş ocaklığının ritüelini mezarlıkta gerçekleştirilmesi ise inisiyasyon törenlerindeki ölüp yeniden dirilme motifini hatıra getirmektedir. Taklit büyüsü yoluyla bebeğin de ölüp mezara konduğu ve yeniden dirildiği şeklinde bir canlandırmanın yapılması olasıdır.

Sonuç olarak aydaş aşısı ritüelinin temeli şaman hastalığı diye adlandırılabilen şamanlık sınavı ya da şamanlık inisiyasyon töreni değilse bile yüzyıllar içerisinde bu inancın aydaş aşısı geleneğinin şekillenmesinde etkisinin bulunması olasıdır.

Aydaş Aşı Geleneğinin Kültlerle, İyelerle, Albastı ve Diğer Şamanistik Kavramlarla İlişkisi

Yakın dönemde yapılmış bir tanıma göre en genel ifadesiyle kült, benzerleri içinde ayrılan; maddî, manevî ve sosyal yönleri olan; mit ve ritlerle aktarılan; kutsal olduğuna inanıldığından gönüllü bir bağlılık duyulan; arkaik geçmişle bağlantısı sebebiyle varyantlaşırken kalıplaşan ve gelenekselleşen ve bünyesindeki uyarlanma sayesinde kendini sürekli yenileyen bir inanış örüntüsüdür. Bu örüntü de mitlerin ve ritüellerin bölünebilen en küçük parçasıdır (Yıldız Altın, 2019: 1066).

Aydaş aşu geleneğinde çoğunlukla eşik kültü ile atalar, ateş, ağaç ve su kültlerinin kullanıldığı görülmektedir. Buradaki asıl amaç, Şamanizm’de kutsal sayılmış ve birer kült kabul edilmiştir atalar, ateş, su, ağaç ve eşik kavramlarının sağaltıcı gücünden yararlanmaktır. Eski Türkler sağaltma işlemi sırasında kült kabul edilen unsurları sıklıkla kullanmışlardır. "Şamanistlerin yaptığı her törende mutlaka ateş bulunur" (İnan, 2000: 68, 71). Halk hekimliği uygulamaları da çoğunlukla kültlerle alakalıdır. Eşik kültünü yardımcı kılmak için yolların kesiştiği noktadan (üç ya da dört yolun kesiştiği yer) güç alınarak çocuk, ateş kültüyle olgunlaştırılmaya, hastalık su ve ateş kültleriyle temizlenmeye çalışılmaktadır. Âdeta çocuğu hamlıktan olgunluk seviyesine çıkarmak istenircesine ateş kültü kullanılmakta, hastalık akıp gitsin diye su kültü devreye sokulmaktadır. Aydaş aşının bazı ocaklılarca mezarlıkta pişiriliyor olması ise atalar kültünden yardım alındığını düşündürmektedir. Yine ateş, su kültlerinin ve atalar kültünün çocuğu, hastalık getiren varlıklardan koruması da düşünülmüş olabilir. Nitekim Fuzuli Bayat, Türk mitolojik sisteminde ateşin temizleyicilik yönünü ve ailenin koruyucusu olma özelliğini bize hatırlatır (Bayat, 2016: 124).

Aydaş aşu uygulaması sırasında kazan boş da olsa kazanın altındaki odunların çoğunlukla yakılmaması, uygulamanın bir taklit büyü olduğu bize göstermektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi aydaş aşu sembolik bir yemektir. Peki, bu yemek kime sunulmaktadır? Muhtemelen çocuğa musallat olduğu ve hastalığa sebebiyet verdiği düşünülen varlığa ya da varlıklara bir kurban olarak sembolik şekilde sunulmaktadır ki onu rahat bıraksınlar ve çocuk iyileşebilsin. Ayrıca çocuğu hasta ettiği düşünülen varlığın ya da varlıkların ateş ile korkutulması da olasılıklar dâhilindedir. Çocuğu ve dolayısıyla lohusa anneyi rahatsız eden demonik unsurun Anadolu’da alkarısı, albastı gibi adlarla anılan korkutucu varlık olması ihtimaller arasındadır. Çünkü “aydaşlık” ile “kırkı karışma” kavramları arasında yakın bir ilişki olduğu görülmüştür. Kırkı karışan anne ve çocukları al basacağı düşüncesi de Anadolu’daki yaygın inanışlardandır. Aynı şekilde bazı yörelerde ocaklıların “El benim elim değil, Fadime/Fatma Ana’mızın eli...” kalıp cümlesini kullanması, Türk mitolojinde önemli bir yeri olan ve annelerle çocukları -bilhassa kırklıları- kötü durum ve varlıklardan -özellikle alkarısından- koruduğuna inanılan Umay Ana’yı hatıra getirmektedir. Zira İslamî Türk kültüründe Fadime/Fatma Ana, tarihî kimliğinden sıyrılarak eski Türklerde çocuklarla yeni doğum yapmış kadınların hamî ruhu ve meslek pîri olan “Umay Ana”nın yerini almıştır ve böylece “Fatma (Fadime) Ana” kültü oluşturmuştur (Kumartaşlıoğlu, 2015: 107-108). Sağaltım uygulamalarında halk hekimlerinin sıkça

kullandığı “Umay Ana’nın eli” figürü de İslamiyet’in etkisi ile “Fadime/Fatma Ana’nın eli”ne dönüşmüştür.

Aydaş aşığı pratiklerinde demir, tuz, muska, taş, ekmek gibi kutsal kabul edilen unsurlardan da yararlanılmaktadır. Türkler öteden beri demiri ve demircileri fazlasıyla önemsemişler, Ergenekon’dan çıkışla özdeşleştirmişler, rit ve ritüellerinde demirin mistik gücünden yararlanmaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda bozuk para gibi demirle ilgili unsurların da aydaş aşığı geleneğinde kansız kurban olarak kullanıyor olması akla gelmektedir. Demirin, ateş kültünde olduğu gibi korkutma vasfından da yararlanılmak istenmesi olasıdır. Zaten ritüelin gerçekleştirilmekte olduğu mekânın yakınından geçenlere yüksek sesle aydaş aşığı pişirildiğinin haber verilmesi, aslında ahaliye değil, çocuğu hasta ettiğine inanılan varlıklara bir duyuruda bulunma, onları korkutup kaçırma isteği gibidir. Uşak’ta aydaşlığına, kaynak kişilerimizden birinin “erişik olmak” şeklindeki yaklaşımı görüşümüzü destekler niteliktedir (KK-5). Bu ibareden, yöre halkına göre aydaşlıkta birinin ya da birilerinin çocuğa eriştiği, ulaştığı, musallat olduğu, onunla uğraştığı anlaşılmaktadır. Aydaş çocuğun elinden kurtarılmaya çalışıldığı bu varlık ya da varlıklar; ölüm ruhu, Azrail, alkarısı, cinler, kötü iyeler vb. olabilir.

Kötü ruhların aldatılarak hasta çocukları rahat bırakmalarının sağlanması için Türk toplumlarında uygulanan bazı yöntemlerden bahsetmek, meselenin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Mesela Yakutlar, aileye musallat olan ölüm ruhunu aldatmak için çocuğu komşulardan birine satarlar. Urenhalar (Tubalar) çocuğu doğduğu gibi kazanın altına saklarlar, kazanın içine "ak eren" denilen 'ongon'u koyup bunun yanına da arpa unundan yapılan bir bebek bırakırlar. Kam; hamur bebeğin karnını yarar, sonra bu bebeği uzak bir yere götürüp gömer. Moğollar ise çocuğu kazan altında üç gün saklarlar, anası hep bir bebekle meşgul olur. Sonra bebek ölür. Ana baba da "çocuğumuz öldü!" diye ağlaşırlar. Bebeği bir çukura gömerler (Radloff, 2008: 369). Ölüm ruhu, çocuğun zaten öldüğü şeklinde kandırılmaya çalışılır ki ölüm ruhu, buna inanıp çocuğu rahat bıraksın (Bayat, 2016: 338). Çuvaşlarda ise çocukların hastalıklarında çoğu zaman bazı ruhların etkili olduğu düşünülür. Bebeğin anne babasının bulunmadığı zamanlarda 'iye' adı verilen ruhun, çocuğun yanına gelerek kendi cılız yavrusu ile bebeği değiştirdiğine inanılır. Zayıflık, hareketsizlik, sürekli ağlama gibi belirtiler üzerine iyenin bertaraf edilmesi amacıyla yumsı davet edilir. Yumsı, çocuğun rahatsızlığının sebebini iyeye bağlarsa bir dizi tören yapar (Aça, 2009: 28). Tatarlarda “oçıkılavçı/oşıkılavçı” adıyla da anılan halk hekimleri, daha çok kadınlardır. Bu hekimler, bir çocuk zayıf düşüp hastalandığında üç yol çatına ocak kurarlar. Arkalarına bakmazlar (Görgeç, 2019: 201-202). Halk hekimliği uygulamasının ardından kişinin arkasına dönmeden; aydaş aşının pişirildiği veya herhangi bir şifa ritüelinin gerçekleştirildiği belli bir yere, genel manada uygulama alanına (örneğin mezarlığa), ocaklıya, bebeğe/çocuğa yahut kansız kurban ya da adak olarak bırakılan nesneye bakmadan uzaklaşması; Anadolu’da da gerek aydaş aşığı geleneğinde gerekse diğer sağaltım yöntemlerinde sıkça karşılaştığımız bir durumdur. Ardına bakmadan uzaklaşma eyleminin temel nedenleri arasında; yapılan büyüün tersine dönmemesi, bozulmaması isteği, ritüel alanını kontrol etmeye geleceği düşünülen kötü ruhlarla göz göze gelinmesinin önlenmesi yahut yapılanların birer sembolik uygulama değil gerçek olduğuna dair kötü ruhların kandırılmaya çalışılması olabilir. Yine bazı yörelerde

çocuğun yüzüne çizilen şekiller de çocuğun zaten işaretlendiği, Şamanizm'deki gömü maskesini taktığı yani öldüğü şeklinde kötü ruhların kandırılmaya çalışılmasından ibaret olsa gerektir.

Örneklerden yola çıkılarak anlaşılmaktadır ki ölüm ruhu, alkarısı, kötü iye yahut çocuğu rahatsız ettiği, ona zarar verdiği düşünülen herhangi bir sıra dışı, demonik varlık; aydaş aş geleneği ile korkutulmaya; çocuk ve lohusa anne bu yöntemlerle korunmaya çalışılmaktadır. Ayrıca aydaş aş geleneğinin mitolojik kökenli olduğu yolundaki varsayımımız, bu örnekler neticesinde daha da kuvvetlenmektedir.

Sonuç

Toplumsal kavram ve unsurlar; zaman içinde bazı değişikliklere uğrasa da kültür, hiçbir zaman sıfırlanıp yeniden inşa edilmez. Bu bağlamda bugünün Müslüman Türk coğrafyasında da Şamanizm'in ve Orta Asya Türk kültürünün izleri görülmektedir. Bu izlerden birinin de aydaş aş geleneği olduğu Uşak halk inanışları özelinde yapılan araştırma ile tespit edilmiştir. Uşak'ta, halk arasında zayıf ve yürüyemeyen çocuklara aydaş denildiği, aydaş olan çocukların iyileştirilmesi için aydaş ocaklarına başvurulduğu yaptığımız araştırma kapsamında tespit edilmiş olup aydaş ocaklılarının uyguladıkları ritüelistik yöntemlerin de genel itibarıyla "aydaş aş pişirme geleneği" ya da "aydaş aş geleneği" şeklinde adlandırılabilceği sonucuna varılmıştır. Anadolu'nun farklı yörelerinde ve çeşitli Türk topluluklarında da aydaş aş geleneği yahut benzeri uygulamalar olduğu, yapılan literatür taraması sonucunda görülmüştür. Ancak daha kesin sonuçlara ulaşılması için konu hakkında Türk dünyasının tamamını kapsayan araştırmaların yapılması gerekmektedir.

Elde edilen veriler ışığında günümüzde Uşak'ta görülen 'aydaş' kavramının ve "aydaş aş pişirme geleneği"nin kökeninin Orta Asya'dan Anadolu'ya getirdiğimiz şamanistik inanışlar olduğu; ancak bu geleneğin bugünkü hâlini alması sürecinde çeşitli İslamî unsurlarla ve bazı eski Anadolu inanışları ile sentezlenerek değişikliklere uğradığı görülmüştür. Araştırma sonucunda aydaş aş geleneğinin Şamanistik inisiyasyon törenine dayandığını kesin olarak söylemek mümkün olmasa da bu ritüelin aydaş aş geleneğinin şekillenmesinde etkisinin bulunduğu ve aydaş aş geleneğinin bir nevî geçiş töreni kabul edilebileceği çıkarımına varılmıştır. Elde edilen bir diğer sonuç ise ölüm ruhu, alkarısı, kötü iye yahut çocuğa zarar verdiği düşünülen herhangi bir demonik varlığın aydaş aş pişirme geleneğinin uygulanması yoluyla korkutulmaya çalışılmasıdır. Geleneğin ortaya çıkış nedeni, bahsi geçen bu kötü ruhların uzaklaştırılarak bebeğin korunması ve ölmesinin engellenmesidir. Aydaş inancının ve aydaş aş geleneğinde halk hekiminin uyguladığı sağaltım ritüellerinin Şamanizm'le; eşik, ateş, su, atalar ve ağaç kültleriyle; demir, taş gibi çeşitli Şamanik unsurlarla ve tuz, ekmek gibi kutsal kabul edilen kavramlarla yakından ilgili olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- ACIPAYAMLI, Orhan (1969). “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXVI, s. 1-9.
- AÇA, Mustafa (2009). "Trabzon-Şalpazarı Çepnileri ile Çuvaş Türklerinin Doğum Sonrası Etrafındaki İnanış ve Uygulamaları Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S. 1, s. 21-34.
- AYDIN, Mehmet (1985). “Konya’daki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, s. 19-35.
- BARS, Mehmet Emin (2018). Şamanizm’den Tasavvuf’a Şamandan Sufi/Veliye Değişim/Dönüşümler, *Türkbilig*, 2018/36: 167-186.
- BAŞAK, Vildan ve Saliha Esen (2020). “Uşak İli ve Çevresindeki Doğum İle İlgili İnanış ve Uygulamalar”, *ASEAD Cilt 7 Sayı 10 Yıl 2020*, S 143-164.
- BAYAT, Fuzuli (2016). *Türk Mitolojik Sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BAYSAN, Münire (2014). “Kütahya ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Yapılan Tedaviler”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Kütahya Özel Sayısı Kasım Special Issue of Kütahya November*.
- BORATAV, Pertev Nail (1973). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ÇELİK, Türkan (2008). “Uşak İlyaslı Kasabası Folkloru”. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- ÇELİKKANAT, Serhat (2021). “Yahyalı Folkloru”. Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- ÇIBLAK COŞKUN, Nilgün (2011). “Mersin’de Doğumla İlgili Âdetlerin Halk Hekimliği Yönünden İncelenmesi”, *Lokman Hekim Journal*, 1(3), s. 1-12.
- Derleme Sözlüğü [DS] (1963/1978), C. I/ XII, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DOĞANER, Ali (2012). “Osmaniye Halk Kültüründe Ateşin Yeri ve İşlevleri”, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2 (1): 37-41.
- DURBİLMEZ, Bayram (2013). “Anadolu’da Yaşayan Halk Hekimi Kamlar/Şamanlar: Ocaklılar”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S. 19, s. 10.
- ELİADE, Mircea (2006). *Şamanizm*. (çev. İsmet Birkan). Ankara: İmge Kitabevi.
- EMEN, Huriye (2015). Gazipaşa’daki Geçiş Dönemi ve Halk Hekimliği Pratiklerinde Orta Asya Türk Kültürü ve İnanç Sisteminin Tesirleri, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 15/1 Yaz.
- GÖRGEÇ, Celal (2019). “Manavgat Yöresinde Halk Hekimliği Uygulamaları”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 46, s. 195-219.
- İNAN, Abdülkadir (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KARAKAŞ, Rezan (2012). Diyarbakır’da Bebeğin İlkleri: Hedik, Köstek Kesme Törenleri ve Çocuklara Yönelik Halk Hekimliği Uygulamaları. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, C. 1, S. 16, s. 74-88.

- KARAKAŞ, Rezan (2013). Diyarbakır'da “Kırkklı” Kavramı ve “Kırk Çıkarma” Etrafında Oluşan İnanış ve Uygulamalar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 33, s. 59-75.
- KARASOY, Yakup (2008). Aydaş, Aydaşlık ve Aydaş Olmak Üzerine. *Gazi Türkiyat*, 1 (2) , s. 75-87.
- KOCATÜRK, Utkan (1984). *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- KUMARTAŞLIOĞLU, Satı (2015). Fatma Ana Üzerine Anlatılan Efsaneler, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, s. 106-115.
- KURT, Sinan (2020). Muğla Yöresinde Eski Türk İnançlarının İzleri. Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- OZAN, Meral (2011). Geçiş Ritüelleri ve Halk Masalları, *Millî Folklor*, Yıl 23, Sayı 91.
- ÖNGEL, Gülnur (1997). Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1971). *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ÖZDEMİR Erdoğan vd. (1998). *Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak*, Uşak: Uşak Valiliği Yayınları.
- ÖZTEK, Zafer (2006). *Halk Dilinde Sağlık Değişleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- RADLOFF, Wilhelm (2008). *Türklük ve Şamanlık*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- SAMANCI, Zeynep Asiye (2008). Konya/Beyşehir İlçesindeki Manevi Halk İnançlarına Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Bir Yaklaşım. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- ŞAHBAZ, Muhammed (2020). “Seküler Başa Çıkma Yöntemi Olarak Aydaş İnanıcı: Yukarı Karahacılı Köyü Örneği”. *Journal of Analytic Divinity*, 4/1, s. 104-115.
- UYGUR, Hatice Kübra (2008). Midyat Halk Kültürü Monografisi. Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- YILDIZ ALTIN, Kübra (2019). “Kült ve Kültür Arasında: Yeni Bir Kült Tanımlamasına Doğru”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12 (28), s. 1052-1068.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya (2005). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. Ankara: Yol Yayınları.
- ZÜLFİKAR, Hamza (1991). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kaynak Kişiler

- KK-1: Ahmet Aydın, Erkek, 1964, Uşak Banaz Baltalı köyü, Aşçı, Lise, 19.07.2017.
- KK-2: Cennet Sarı, Kadın, 1948, Uşak Eşme Çaykışla köyü, Çiftçi, İlkokul, 11.04.2018.
- KK-3: Cennet Topdemir, Kadın, 1964, Uşak Eşme Kocabey köyü, Ev hanımı, İlkokul, 22.08.2017.

- KK-4: Emine Çınar, Kadın, 1939, Uşak Yeşildere köyü, Çiftçi, Okuma yazması yok, 19.03.2018.
- KK-5: Emine Özkan, Kadın, 1925, Uşak Kayaagıl köyü, Çiftçi, Okuma yazması yok, 18.03.2018.
- KK-6: Fadime Özdemir, Kadın, 1936, Uşak Hisar köyü, Çiftçi, Okuma yazması yok, 04.07.2017.
- KK-7: Hatice Doğan, Kadın, 1958, Uşak Banaz Kızılcasöğüt köyü, Ev hanımı, İlkokul, 26.04.2017.
- KK-8: Hatice Korkmaz, Kadın, 1931, Uşak Çukurağıl köyü, Çiftçi, Okuma yazması yok, 25.03.2018.
- KK-9: Hesna Ünsal, Kadın, 1938, Uşak Ortaköy köyü, Çiftçi, Okuma yazması yok, 06.04.2018.
- KK-10: Kadir Sarı, Erkek, 1935, Uşak Karakuyu köyü, Çiftçi, İlkokul, 07.03.2017.
- KK-11: Kezban Fırtına, Kadın, 1940, Uşak Eşme Hamamdere köyü, Çiftçi, Okuma yazması yok, 16.07.2017.
- KK-12: Mehri Sivri, Kadın, 1956, Uşak Köprübaşı köyü, Ev hanımı, Okula gitmemiş, okuma yazması var, 11.04.2018.
- KK-13: Müzeyyen Gündüz, Kadın, 1960, Uşak Köprübaşı köyü, Ev hanımı, İlkokul, 11.04.2018.
- KK-14: Neslihan GÜR, Kadın, 1936, Uşak Eşme Kocabey köyü, Çiftçi, Okuma yazması yok, 22.08.2017.
- KK-15: Sıdika Salman, Kadın, 1938, Uşak Ulubey Kışla köyü, Ev hanımı, İlkokul, 21.06.2017.

<i>Çalışmanın yazarı/yazarları “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmiş(ler)dir:</i>
Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir/gerekmemektedir.
Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.
Destek ve Teşekkür: Çalışmanın araştırılması ve yazımı esnasında destek veya fikirlerine başvurulmuş herhangi bir kişi bulunmamaktadır.
Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Yazarın Notu:
Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.
<i>The author / authors of the study declared the following points within the framework of the “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>
Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.
Funding: No support was received from any institution or organization for this study.
Support and Acknowledgments: There is no person whose support or ideas are consulted during the research and writing of the study.
Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.
Author’s Note:
Author Contributions: All sections of this article have been prepared by a single author.